

Forskningsartikel

Vad var det vi sa?

Affekt, krisberedskap och hopp om krisen

Mathias Ericson

Crises such as the pandemic are destructive forces that at the same time raise hopes for social change. This article is about how this paradox can be understood and how hopefulness can be seen as part of the intensification of affect that accompanies crises. The article is based on qualitative material in the form of observations and interviews from an ongoing research project that examines the direction and coordination of society's resources in response to crises. The analysis describes different hopes: hopes that we will become more supportive; hopes that we can all make a difference and can make change; hopes that the state is there when we need it and hopes of a public will to defend society. By examining expressions like these, the article shows affective / discursive struggles about what is at stake in a crisis, whose crisis counts and how the pandemic creates a possible future.

Keywords: affect; crisis management; gender; power; ethnography

Kriser så som pandemin är destruktiva krafter som samtidigt väcker hopp om social förändring. Artikeln handlar om hur denna paradox kan förstås och hur hoppfullhet kan ses som del i den intensifiering av affekt som följer med kriser. Artikeln bygger på kvalitativt material i form av observationer och intervjuer från fältarbete i ett pågående forskningsprojekt som undersöker inriktning och samordning av samhällets resurser i samband med kriser. I analysen beskrivs olika hopp: hopp om att vi blir mer solidariska, hopp om att vi alla kan göra skillnad och kan ställa om, hopp om att staten finns där när vi behöver den och hopp om försvarsvilja där folket sluter upp bakom myndigheterna. Genom att undersöka uttryck som dessa visar artikeln på affekt/diskursiva kamper om vad som står på spel i en kris, vems kris som räknas och hur pandemin tar oss in i framtiden.

Nyckelord: affekt; kriser; genus; makt; etnografi

Tänk om 2020 inte är inställt? Tänk om 2020 är året vi väntat på? Ett år så påfrestande, så smärtsamt, så skrämmande, så rätt – att det äntligen får oss att växa? Ett år som skriker så högt att det slutligen väcker oss ur vår glömska sömn?

Så inleds en dikt publicerad 3 juni 2020 på Twitter av Leslie Dwight, en 23-årig amerikansk kläddesigner och marknadsförare. Inlägget publicerades en vecka efter mordet på George Floyd i Minneapolis och spreds till stöd för Black Lives Matter-rörelsen. I maj 2021 hade den över 450 000 gillamarkeringar och över 5000 kommentarer. Den uttrycker ett hopp om att pandemins destruktiva krafter kan vändas till hoppfullhet om social förändring, med krisen som en möjlighet till uppvaknande och kraftsamling. Tanken att kriser är en möjlighet att bryta

med det gamla är inte unik för just detta inlägg. Istället kan det, menar jag, ses som ett exempel på dubbelheten i kriser – som en både destruktiv och möjliggörande kraft. Hoppet om uppvaknande formuleras på olika vis, utifrån olika intressen och påverkar hur vi förhåller oss till krisen. I den här artikeln resonerar jag om den här dubbelhet i kriser och hur hoppfullhet i samband med kriser kan undersökas som en form av kulturella praktiker.

Artikeln bygger på analyser från ett pågående forskningsprojekt.¹ I forskningsprojektet har jag arbetat med empiriska metoder i form av observationer och intervjuer. Jag har gjort observationer i en av de staber som

¹ Forskningsprojektet heter *Makt och normer i arbetet med att åstadkomma inriktning och samordning under samhällskriser*. Forskningsprojektet är ett samarbete mellan Göteborgs universitet och Lunds universitet. Det finansieras av Myndigheten för samhällsskydd och beredskap.

upprättades i samband med skogsbränderna 2018, följt stabsarbete i en länsstyrelse i samband med valet 2018, följt en länsövergripande övning med terrorattack som scenario och följt planering inför totalförsvarsövningen 2020. Jag har genomfört 36 intervjuer med personer jag mött under observationerna. Deltagarna jag intervjuat arbetade inom kommun, länsstyrelse och nationella myndigheten MSB. När pandemin startade hade jag precis avslutat fältarbetet, men gjorde fyra uppföljande intervjuer som handlade om erfarenheter av arbetet under pandemin. Jag har hållit kontakt med personer jag följt och några av dem har kontaktat mig med frågor om hur mina forskningsperspektiv kan bidra till hanteringen av pandemin. I viss mån har därför fältarbetet fortsatt även under pandemin.

I den här artikeln gör jag en reflektion kring hur min analys utmanas och kan utvecklas i relation till pandemin – med fokus på diskursiva kamper om hopp i samband med kris, vem som kan känna sig hoppfull och vad vi kan hoppas på. Detta är frågor som jag återkommer till i min forskning och som aktualiseras särskilt i samband med pandemin. Först kommer jag att beskriva några exempel från sociologin som likt Dwight uttrycker hopp till kriser. Därefter presenterar jag teoretiska perspektiv på affekt och kriser, följt av ett avsnitt om kritiska perspektiv på hoppfullhet i samband med kriser. Sedan följer fyra avsnitt där jag gör reflektioner utifrån det pågående forskningsprojektet. Det första handlar om tillsammansskapande, det andra om maskulint beskydd vid kriser, det tredje om en byråkratisk hållning och det sista om militarisering av pandemin. Artikeln slutar sedan med en summerande diskussion.

Ju värre desto bättre

Dikten av Dwight som jag beskrev i inledningen och den spridning den fick kan ses som en artikulering av diskurser där krisen görs meningsfull som en förenande och mobiliserande kraft. Krisen lyfts fram som en möjlighet till ett nytt politiskt medvetande. Det här sättet att ladda kriser med hopp om uppvaknande och social förändring är en diskurs som återkommer i olika sammanhang. Det är också en form av tal om hopp som lätt kan kritiseras som cyniskt eller naivt. Exempelvis var flera framstående sociologer hoppfulla om första världskriget. Max Weber uttryckte 1915 hopp om att kriget skulle bryta ner sociala barriärer och skapa en ökad solidaritet: "...war creates a pathos and a sentiment of community. [...] And, as a mass phenomenon, these feelings break down all the naturally given barriers of association" (Weber 2013: 335). George Simmel, en annan tidig sociolog, hoppades att kriget, genom dess krav på ransonering av förnödenheter, skulle få människor att inse tingens rätta värde. När människor inte längre lever i överflöd skulle de komma till insikt om vad de verkligen behövde, menade han. Genom att skapa kris i samhället, med omställningar i människors vardag, skulle kriget kunna få en läkande effekt:

"...does then the war mark the outbreak of the crisis, which can become the first step towards recovery?" (Simmel 1997: 92). Tanken om kriget som läkande återkommer hos Max Scheler, som 1915 menade att kriget kunde bli ett uppvaknande, eller "metaphysical awakening out the stifling condition of a leaden sleep" (Leck 1998: 114). Formuleringen är närmast identiskt med Dwights tweet, formulerad i en annan tid och i relation till en helt annan typ av kris.

De "gamla" sociologernas hopp om kriget har i efterhand fördömts som uttryck för dessa tänkares lite naiva hållning i mötet med krigets fasor (Malešević 2010). Men liknande antaganden om att krig och kriser på något sätt ska läka och "väcka" samhället till liv återfinns i senare sociologiska teorier. I *Den ensamme bowlaren* ger exempelvis Robert Putnam (2006) en pessimistisk bild av hur samhällen i väst, med utgångspunkt i USA, dränerats på solidaritet och tillit, med uttryck som minskat engagemang i föreningsliv och andra mötesplatser som fostrar människor till demokratiska medborgare. Han menar att demokratin är hotad av denna brist på socialt kapital. Med detta som problembild skriver han kargt att kriser och krig skulle kunna vara en räddning: "Att skapa (eller återskapa) socialt kapital är ingen enkel uppgift. Den skulle underlättas av någon konkret nationell kris, som krig eller depression eller en stor naturkatastrof" (Putnam 2006: 422). Det här är exempel som jag menar väcker frågor om hur hopp om krisen är motbjudande och makabert, men trots det kan ligga nära till hands och ha sin funktion i kriser.

Kriser, affekt och den politiska viljan

I min forskning om krisberedskap utgår jag från perspektiv som betonar att vår uppfattning om kriser vilar på värderingar av vad samhället är och vilka gränser vi kan erkänna för människors känsla av normalitet och vardagsliv. Det handlar alltså om kriser som sociala konstruktioner och kulturella praktiker som befäster och normaliserar maktrelationer (Wibben 2011). När vi talar om kris så skapar vi samtidigt antaganden om vad som är normaltillstånd, vad som är vardag och vad som skapar trygghet (Ahmed 2004; Berlant 2011; Young 2003). Pandemin som kris behöver sättas i ett bredare perspektiv av frågor om vems vardag som räknas, vem som är skyddsvärd och vem som tillåts att bestämma vad krisen är (Caduff 2020). Som feministiska och postkoloniala forskare betonar skapar kriser skillnad mellan dem som lever ett privilegierat liv och för vilka krisen är ett dramatiskt avbrott, och andra som lever med ständig utsatthet och för vilka krisen är mer av ett kontinuum (Tierney 2014; Wibben 2011). Berlant (2011) poängterar att kriser och extraordinära händelser alltid är en förstärkning av det som redan är i görningen, snarare än ett abrupt avbrott. Där finns en kontinuitet, men den framstår som plötslig för dem som är privilegierade och för vilka kontinuiteten inte tidigare varit påtaglig eller hotad. Tanken att kriser

är extraordinära är i sig ett uttryck för en privilegierad position och ett osynliggörande av vardagliga kriser menar Berlant.

En ingång för att undersöka kriser och maktrelationer är att undersöka de sinnesstämningar som utmärker kriser, eller hur kriser skapar gemenskaper kring ett "rätt" sätt att känna rädsla och fruktan. Det handlar då om affekt och sinnesstämningar som maktrelationer som utesluter och innesluter i samband med kriser. Puar (2007) beskriver exempelvis hur misstänksamhet, xenofobi och rädsor blev en del i hanteringen av krisen i samband med terrordåden 11 september i USA och det som sedan kom att kallas kriget mot terrorismen. Massumi (2010) beskriver på liknande vis hur kriget mot terrorismen har en kontinuitet med hur militärens arbete riktats mot civilsamhället, med vardagen som slagfält i den nya tidens asymmetriska krigsföring och gråzons-problematiker. Anderson och Adey (2011) beskriver hur mobilisering av rätt stämning är central i hantering av en kris och som noga modereras. Andra lyfter fram hur orientering av rädsor blivit ett viktigt styrningsinstrument som definierar vår samtid. Virilio (2006) menar att vår tid utmärks av att vi utsätts för ständigt avlöpande kriser, till den grad där kriser i sig blivit en ny normalitet. Katastrofer är det förväntade, snarare än något som överraskar oss. Han frågar sig vad det innebär att leva i en tid där vi kastas mellan olika sanningar och berättelser om katastrofernas och olyckornas orsaker. Vår förmåga att definiera vad krisen är verkar i sig vara i kris. I en sådan samtid menar Virilio att administrering av rädsla blivit den nya tidens politik, med dess tekniska möjligheter till synkronisering av kollektiva sinnesstämningar och en globalisering av affekt. I denna administrering ingår även gränser för vad vi får hoppas på, vad för insikter som kan "väcka" oss och hur vi ska agera för att vara lojala med löften om en bättre framtid. Människors behov av hopp i samband med en kris som pandemin kan också utnyttjas och leda oss "fel". Som *National Geographic* uppmärksammat spreds det under pandemin exempelvis fejkade feel good-berättelser om naturens återhämtning till följd av pandemin, med falska uppgifter om att delfiner syntes till i Venedig (Daly 2020).

Mina frågor om relationer mellan kriser och hopp bygger på vad Mouffe beskriver som affekt/diskursiva praktiker, där diskurser och affekt samspelar i skapande av hegemoniska ordningar (Mouffe 2018). Med utgångspunkt i Gramsci betonar Mouffe att politik handlar om att möta människor i de kriser de upplever och att ge människor "a vision of the future that gives them hope" (Mouffe 2018: 76). Kriser skapar politiska fronter, där vissa idéer om social förändring vinner erkännande som hoppfulla medan andra förpassas som naiva eller förrådiska (Laclau & Mouffe 1985; Ericson 2018). Genom att fokusera på hopp i samband med kriser kan vi undersöka maktrelationer som återskapas och utmanas i samband med kriser, där gränser dras och definieras för vad människor kan hoppas på och

inte. Kriser är moment i formeringen av den politiska viljan, med dess nyväckta begär efter staten, efter sociala strukturer, efter tal om ett gemensamt öde och efter ett utlopp av folkets vilja.

Hopp och makt i samband med kriser

I *The promise of happiness* skriver Sara Ahmed (2010) om hoppets betydelse i tider av kriser. Hon menar att kriser kan förstås som intensifiering av affekt, där människors rädsla och skräck skapar ett starkt behov av hopp om möjliga framtider. Hennes poäng är att hoppet också är en makthandling, genom att styra och begränsa vad människor kan hoppas på liksom att ställa krav på lojalitet och följsamhet. Ahmed poängterar att boken skrevs under den då pågående ekonomiska krisen och att det stärkte henne i att reflektera över vad det innebär att vi investerar vår lycka i framtiden: "at times of crisis the language of happiness acquires an even more powerful hold" (Ahmed 2010: 7). Hennes text fördjupar perspektiv som hon beskrivit tidigare, i relation till andra kriser. I *The cultural politics of emotions* (2004) skrev hon om hur kriser skapar begär efter de goda krafterna och känsla av samhörighet, inte sällan med nationen som fästpunkt för kärlek och omsorg. Som exempel tog hon upp det tal som George Bush höll till den amerikanska kongressen i januari 2002 efter attackerna den 11 september och där han demonstrerade hur krisen kan vändas till en styrka och kärlek till nationen: "It was as if our entire country looked into a mirror and saw our better selves" (Ahmed 2010: 74). Kriser skapar begär efter starka ledare som kan utöva makt och ställa krav på följsamhet, en maktutövning som är svår att ifrågasätta då den gör anspråk på att vara för de beskyddades eget bästa (se även Young 2003).

Ett kritiskt perspektiv på hoppfullhet i samband med kriser ställer frågor om hur hoppet kan anammas för olika ändamål och för olika intressen. I boken *Catastrophism – the apocalyptic politics of collapse and rebirth* skriver författarna om hur hopp om kriser som ett uppvaknande återfinns inom olika politiska rörelser – vänsterrörelser, miljörörelsen och högernationalistiska rörelser (Lilley m.fl. 2010). De menar att det är viktigt att reflektera över vad denna form av hopp för med sig och hur den fyller olika funktion för olika ideologier. När krisen används som en genväg så reduceras sociala förändringar till en mekanisk revolutionär kraft – vilket exempelvis skapar glömska inför vardagliga kriser eller kan legitimera en hållning där vi inte ser någon annan utväg än att vänta på att saker ska förvärras, med en tillräckligt våldsam kris som vårt enda hopp om förändring. De pekar också på att kriser sällan leder till denna form av social förändring, i vart fall inte mot ökad jämlikhet och solidaritet. När förändring uteblir så skapar det uppgivenhet och sprider en uppfattning att förändring är omöjligt. En varsamhet med vad vi hoppas på menar de därför är viktig.

Ett annat problem med att hoppas på krisen är, som Sedgwick (2003) betonar, att vi kanske inte har så mycket att vakna upp till. Hon frågar sig vad vi egentligen lär oss av kriser som vi inte redan vet. Kritiska perspektiv på kriser tenderar att begränsas till en form av paranoid kritik. Vår känsla av ”vad var det vi sa?” låser oss vid att tolka krisen som bevis på de orättvisor som vi redan vet om. Ett problem här är att vi då reducerar komplexa sociala processer till ett enkelt antingen/eller-tänkande, där slutsatsen alltid tycks vara densamma: det blev mer av samma. Eller: det blev ännu värre! Ett exempel är Mirowskis (2013) studie av den ekonomiska krisen 2008. Han konstaterar att det trots att alla tycks vara överens om att nyliberalismens idéer lade grunden för den ekonomiska krisen så lämnade krisen oss med en känsla av att alternativ till denna ordning fortsatt är obefintliga. Han menar att nyliberalismens ofrånkomlighet cementerades genom krisen snarare än försvagades. Andra har beskrivit det som en form av zombie-ekonomi, där samma tankegodis återuppstår just som vi trodde att det fått sin dödsstöt (Quiggin 2012). Ett annat exempel är studier som pekar på hur decennier av privatisering, fattigdom och rasism i det amerikanska samhället fick katastrofala följder när orkanen Katrina drog in över New Orleans. Trots att det var uppenbart att katastrofen hade sociala förklaringar så hanterades krisen med privatisering, marknadslösningar och ansvarsgörande av den enskilde, liksom en beskyllning av den svarta befolkningens egna ansvar för sin bristande beredskap (Tierney 2014). Det blev bara mer av samma. I det perspektivet kan hopp om krisen lätt slå tillbaka och ingjuta en känsla av att förändring är omöjlig.

Vi är alla samhällets krisberedskap

I relation till pandemin finns många exempel på hopp om social förändring. I den svenska kontexten kom pandemin under våren 2020 att väcka ett hopp om att vinna erkännande för att nyliberala ordningar och privatisering gör samhället sårbart. När toapappret tog slut på hyllorna i butiken skulle ingen längre kunna förbise problemet med ”just in time-samhället”. Krisen och de eskalerande dödstalen, som uppmärksammades internationellt och väckte kritik av den svenska modellen, blev en hjärtskärande påminnelse om hur nedskärningar i offentlig sektor och förlitande på marknadskrafterna skapar ett samhälle där vi står illa rustade för att möta kriser och skydda människor som är sköra. Pandemin väckte också ett hopp om att backa upp och kämpa för mer resurser till och större erkännande av underbetalda yrken inom vård och omsorg, liksom en politisering av de pressade och fragmenterade arbetsvillkor som råder inom sjukvården och äldreomsorgen. Ett ytterligare exempel är hur pandemin lyfts fram som ett hoppfullt bevis på möjligheter till sociala och politiska omställningar för att minska klimatpåverkan. De dramatiska svaren på pandemin visade att förändring är möjlig. I april 2020 beklagade sig exempelvis Andreas Johansson Heinö,

statsvetare och förläggare på Timbro, på DN:s ledarsida över att pandemin tycks göra alla till socialister.

Ett annat uttryck för hoppfullhet kan knytas till de många exempel på altruism och viljan att stötta varandra som förekommer i materialet. I en kris så som pandemin blir vi viktiga för andra och vi kan göra något som får betydelse för andra. Några veckor in i pandemin promenerade jag i ett bostadsområde. På ett elskåp, i min knähöjd, hade någon klistrat upp en lapp, med HANDSPRIT skrivet i stora bokstäver. Den som skrivit lappen informerade om att den hade tillverkat egen handsprit, men råkat göra alldeles för mycket. Så, den som hade behov av handsprit fick gärna höra av sig. Texten avslutas med: ”Tillsammans fixar vi det här!” (Bild 1). Pandemin möjliggjorde denna typ altruistiska handlingar. Vi kunde solidariser oss genom att stanna hemma, handla mat till den som hade behov och tillverka skyddsutrustning som andningsskydd eller visir. MSB samlade flera av dessa exempel på sin hemsida – som en spegling av samhällets goda krafter med inspirerande reportage om privatpersoner som engagerade sig på olika vis. Uppmaningen att vi kan klara krisen ”tillsammans” var en del av vardagen och en del av den svenska strategin. Mitt i all sorglighet, skräck och dödstal var krisen en möjlighet att rå om och ta hand om varandra, som en tidpunkt då vi affektivt orienterades mot att komma samman och bli våra bästa jag.

Den affektiva laddningen i att klara krisen ”tillsammans” betonade lojalitet mellan myndigheter och

Bild 1: "Tillsammans fixar vi det här!" Foto: Författaren.

medborgare. Men laddningen kunde också användas för andra politiska ändamål, eller andra politiska viljor (Mouffe 2018). En av de intervjuade berättade att de haft en utmaning i att bemöta anklagelser om att myndigheterna inte gjorde tillräckligt. Ett mindre politiskt parti i kommunen hade ordnat en kampanj där de delade ut egen skyddsutrustning till vårdpersonal, som ett sätt att visa sig handlingskraftiga i kontrast till sjukvårdsledningens och politikens påstådda inkompetens att hantera pandemin. Partiet menade att missförhållanden mörklades och att de själva var de goda krafterna som skyddade personalen mot ledningen. Aktionen bröt dock mot vårdens besöksförbud och kritiserades för att utsätta personalen för onödiga risker för smittspridning. Skyddsutrustningen var varken kontrollerad eller godkänd.

Machokriser och andra kriser

Ett av de fenomen som jag intresserat mig för är hur hopp om att göra skillnad vid en kris kan användas för att göra anspråk på vad samhället " egentligen " behöver. Det är ett fenomen som jag menar är viktigt att studera ur ett genusperspektiv. Att handgripligen göra skillnad och att beskydda andra är starkt kopplat till normer om maskulinitet, medan att vara sårbar och i behov av andras beskydd är kopplat till femininitet (Wibben 2011; Young 2003). Ur ett genusperspektiv väcks frågor om hur relationer mellan de som skyddas och de som skyddas upprättas. Exemplet ovan med att dela ut skyddsutrustning till vårdpersonal kan ses som en form av maskulinitetsskapande, med anspråk på att ha rätt att kliva in i en situation där andra blivit förveka och saknar agens. Ur Mouffes (2018) perspektiv är det ett sätt att bli staten, eller den rättmätiga makten och den politiska viljan.

Den svenska strategins betoning av människors möjligheter att agera och hjälpa till ingjuter hopp om allas möjlighet att göra skillnad. Men strategin har också fått kritik då den riktas mot dem som är starka – det vill säga de som inte tillhör riskgrupp eller som på olika vis har en möjlighet att välja bort risker (t.ex. de som kan arbeta hemifrån, hålla kontakt med hjälp av digital teknik eller som kan resa med egen bil). Strategin kan å ena sidan sägas vara maskulint kodad, i det att den bygger på människors egna agens och uppmaning att agera istället för att vara passiva och vänta på andras hjälp. Men å andra sidan så har strategin även utmanat maskulina ordningar, genom att betona att vi alla är beroende av varandra och att hanteringen av en kris kräver samarbete och samordning av en mängd aktörer. Strategin har i den meningen haft en logik som feministisk teori menar vänder synen på sårbarhet. Det är genom att påminnas om vår sårbarhet som vi kan nå agens, genom att erkänna att vi är beroende av varandra och har ansvar gentemot vår nästa. Det går att se strategin som ett utmanande av en auktoritär krisledning och som en form av hoppfullhet om att hanteringen av pandemin visar på vikten av att se vår sårbarhet inför andra som

grunden för en fördjupad demokrati och ökad jämlikhet. I en situation där rädslor sprids i samhället och affekter intensifieras kan maktordningar både utmanas och befästas.

Genusperspektivet menar jag blir intressant när hanteringen av pandemin sätts i relation till arbetet i andra större samhällskriser som jag följt i forskningsprojektet. Jag har beskrivit hur fokus lätt hamnar på maskulint kodade professioner, så som militär, polis och räddningstjänst. I mina fältanteckningar från övningar, beredskapsplanering och hantering i samband med skogsbränder, terrorattacker och krigsscenarier har jag beskrivit hur mer aktionsorienterade förhållningssätt och maskulint kodade professioner får tolkningsföreträde medan andra deltagare har svårare att få sina perspektiv inkluderade i samtalen. De jag intervjuat har beskrivit hur olika professioner och personer går igång på olika kriser, vilket påverkar hanteringen. Inte minst har det handlat om hur svårt det kan vara att lyfta så kallat "mjuka" frågor i en kris, eller få med sig perspektiv från vård, skola och omsorg (Ericson 2020; se även Hobbins, Danielsson & Sjöstedt 2020). Mot den bakgrunden har pandemin utmärkt sig. En av dem jag intervjuat, som arbetade i en kommun, menade att hon slogs av att krisledningsgruppen där hon själv ingick bestod nästan uteslutande av kvinnor. Enligt henne hade detta att göra med att pandemin satte vårdfrågor och så kallade "mjuka värden" i centrum.

Det genusperspektiv jag arbetar med handlar inte om kroppsräkning utan om hur genusbaserade maktordningar och normer utmanas och återskapas. Kriser skapar begär efter "samhällsbärare", där vissa professioner får ett stort symboliskt värde och applåderas, hyllade som samhällshjältar (se McCann & Granter 2019). Dessa tenderar att vara maskulint kodade och mansdominerade professioner, som militär, räddningstjänst och polis. Under pandemin var det därför intressant att den kvinnligt kodade sjukvårdspersonalen och äldreomsorgen fick erkännande och klev fram som samhällsbärare. Även om de varit närvarande i andra samhällskriser tidigare så har de (i bästa fall) tilldelats en mer perifer roll som de som tar hand om effekterna – längre bort från händelsernas centrum. I hanteringen av pandemin fick de en central roll, där företrädare för sjukvården exempelvis på presskonferenser instruerade om hygienrutiner eller berättade om arbetssituationen inom äldreomsorgen. Det har i sig gjort något med den affektiva laddningen i krisen.

Genusaspekten av denna laddning är inte bara en fråga om vilka professioner som närvarar, utan hur de lyfts fram och konstrueras i samband med en kris. Det finns kamper inom professioner mellan olika sätt att se på hur de kan ge samhället vad en kris kräver. För ett par år sedan deltog jag som observerande forskare på en nationell konferens riktad till personer som arbetar med samhällets krisberedskap på olika nivåer. Bland annat deltog jag i en workshop där deltagarna delades upp i smågrupper och skulle diskutera en modell för att

upprätthålla och prioritera samhällsviktig verksamhet under en kris. Jag satt i en grupp med fyra personer som arbetade med krisberedskap i olika kommuner. Två av dem hamnade i en diskussion där det visade sig att de hade väldigt olika sätt att förhålla sig till sin egen profession. En kvinna från en större kommun menade att det var viktigt att arbeta med rutiner i vardagen för att kunna bibehålla kontinuitet och minska effekterna av en kris, medan hennes manliga kollega från en mindre kommun menade – kanske för att provocera – att han var ganska ointresserad av rutinerna och vad som gjordes i vardagen. Det han uppskattade med sitt arbete var ju att tänka sig in i en ”riktig” kris, där allt var satt ur spel och det gällde att göra vad du kan utan hänsyn till några rutiner eller regler, där du får tänka utanför boxen. Medan den ena betonade trygghet i befintliga rutiner betonade den andra möjligheten att ”slippa” rutinerna och arbetsdelningen – med krisen som ett hopp om att göra vad helst du kan. Deras skilda inställningar visar skillnad i affektiva laddningar av kriser. Den ena laddar kriser som ett avbrott med krav på extraordinära insatser, som ett moment då något nytt framkallas. Den andra laddar snarare kriser med tillförsikt i att kriser, i linje med vad Berlant (2011) poängterar, är en förstärkning av det som redan är i görningen. Därför betonas istället kontinuitet. Den första inställningen kan stödja en maskulin norm, med krisen som en kraftfull händelse som gör det möjligt att slå sig fri och att gripa in och göra vad som än krävs. Den andra kan ses som en mer avdramatiserad och feminiserad hållning, där sårbarhet inte är plötsligt uppkommen utan ses som en kontinuerlig utmaning i arbetet – vilket kräver transparanta rutiner som kan prövas och förhandlas i vardagen.

En osexig hantering

I relation till hanteringen av pandemin finns liknande motsättningar i materialet. Var pandemin en ”riktig” kris? Hanteringen och strategin, med uppmaning att förlita oss till myndigheternas rutiner för samordning, framstod som lite lam eller trist och levde kanske inte upp till den dramatik vi associerar med en ”riktig” kris. Ur projektets perspektiv var den ”svenska strategin” bekant, med sin tjänstemannaorienterade betoning av rutiner och samordning, liksom den återkommande betoningen av den enskildes eget ansvar. Det är en, menar jag, lite ”osexig” byråkratisk krishantering, jämfört med den mer dramatiska och actionbetonade hanteringen av exempelvis skogsbränder eller terrorattacker. Trots att dödsfallen var långt mer omfattande i pandemin så fick krishanteringen ändå inte riktigt samma stuns som i andra samhällskriser jag följt i forskningsprojektet. Där saknades action och kraftfulla heroiska ingrepp. Istället har hanteringen av pandemin haft sina byråkratiska antihjältar. Anders Tegnell har hyllats utifrån ett hopp om återkomsten för ett traditionellt folkhems-tänk och socialdemokratiskt kodat ledarskap, där hopp sätts till den lite torra och grå tjänstemannen som arbetar för det

allmännas bästa. Hoppet som riktats mot exempelvis Anders Tegnell – men även andra och kanske idén om den svenska modellen i stort – är inte helt olikt det hopp som Putnam (2006) ger uttryck för. Krisen väntas ta fram de goda krafterna. Krisen görs då till en spegel som – för att parafrasera Bush – vi tänker oss visar fram ”det bästa” med Sverige. Den svenska strategin utgick från att det finns mycket litet utrymme för regeringen att ta beslut över myndigheter och vad som görs i regioner och kommuner. Krav på en mer auktoritär styrning beskrevs i media, på folkhälsomyndighetens presskonferenser och i intervjuerna som främmande, som ett osvenskt sätt att leda i kris. Istället betonades ett delat ansvar, eftersom vi ju i Sverige litar på myndigheterna. Vi gjorde inte lockdown. Däremot kunde vi, som Region Östergötland valde när smittspridningen tog fart igen i april 2021, uppmanas att gå i ”personlig lockdown” – en uppmaning att egentligen bara ”fortsätta” följa de rekommendationer som gällt sedan tidigare.

När pandemin drog igång så talade jag med en av dem jag följt i forskningsprojektet, som arbetar i en kommun. Hon menade att pandemin såklart skapade en vansinnig arbetsbelastning, men samtidigt fanns också en viss tillfredställelse i att ”vad var det vi sa?”. De höga brösttonernas rationalitet, med fokus på plötsliga dramatiska händelser som terrorattacker, krig och skogsbränder med tydligt utpekade aktörer som polis, militär och räddningstjänst, bleknade när pandemin var ett faktum. Istället sattes tjänstepersoner och hårt arbetande vårdpersonal i centrum. Den militaristiska dramaturgin fick stå tillbaka till förmån för en mer torr och byråkratisk hantering, som satte fokus på frågor om bristerna i samordning och rutiner. Pandemin blev i detta perspektiv lite av ett bevis på vikten av att se krishantering som ett mer komplext samhällsområde, där ingen enskild profession eller myndighet kan positionera sig som hjälte eller räddaren.

Den svenska försvarsviljan

En aspekt som jag noterade i materialet var hur en form av militaristiskt tal vann inflytande även i relation till en kris så som pandemin, som ju skiljer sig från ett försvar vid krig. På presskonferenserna framhöll socialstyrelsen sitt samarbete med försvarsmakten som en nyckelfaktor i hur de hanterat krisen (se exempelvis presskonferens 27 mars 2020). Vi kunde också följa debatt i media som knöt krisen till en fråga om avveckling av beredskapslager, där det kalla krigets lager av skyddsutrustning antogs ha kunnat skydda oss i hanteringen av pandemin. Oavsett om detta hopp om krisberedskapslager som en räddning är rimligt eller inte så är det ur ett affekt perspektiv intressant att notera hur hopp om försvarsmakten som enande kraft väcktes i samband med pandemin. Mitt i krisen framstod kalla kriget som en tryggare tid, en tid då något viktigt gick förlorat och som vi behöver söka oss tillbaka till. Idén om Sverige som det ”fredsskadade landet” fick åter liv, som en hoppfull längtan till en svunnen tid och kritik

av det samtida förklenade samhället som nu straffas för sina felprioriteringar. Pandemin blev ett bevis på att försvarsmakten kanske haft rätt, i sitt insisterande på att vi är vår egen värsta fiende. Det kan, med utgångspunkt i Massumi (2010) och Puar (2007), ses som ett exempel på hur försvarsmakten görs aktuell och ”blöder” in i det civila samhället till en grad där det är svårt att skilja dem åt. Med pandemin tycktes försvaret till och med kunna försvara oss mot nyliberalism och privatisering.

När region Skåne i april lanserade sin kampanj ”En svensk tvättbjörn” så var det ett sätt att skapa kontinuitet med andra världskrigets beredskapstid, med den ikoniska ”En svensk tiger”. Kampanjen kan också ses som uttryck för kontinuitet med senare års militarisering och uppbyggnaden av civilförsvaret, exempelvis manifesterad i foldern ”Om kriget eller krisen kommer” och den planerade totalförsvärsövningen – den första på 30 år. Tvättbjörnen var en harmlös och kanske lite söt symbol, men hade samtidigt ett allvarligt budskap: hanteringen av pandemin visar på Sveriges försvarsförmåga. Nu vilade försvaret åter i händerna, bokstavligen, på folket. Vi skulle tvätta händerna, men också genom att följa rekommendationerna visa upp det svenska folkets försvarsvilja – i form av en stark tilltro till och lojalitet med myndigheterna. Idén om svenskhet och svenska värderingar lyftes fram som garant för att klara pandemin. Kampanjen fick både ris och ros, inte minst efter att kampanjen drogs tillbaka då parafrasen till ”En svensk tiger” ansågs bryta mot upphovsrätten. Andra var inte sena med att istället lägga upp andra ”bättre” alternativ, så som när Daniel Swedin på Twitter lade upp en alternativ version, eftersom han menade att tvättbjörnen ju saknade den ordvits som utmärkte förlagan. Swedins alternativ var ”En svensk tvättar-sej” – med en bild av en fisk, lite taffligt målade i svenska flaggans färger. Ett annat exempel var ”En svenskt tvättar sig ren”, då istället med en ren som figur.

Avslutning

Sammanfattningsvis så menar jag att det finns anledning att fundera över dubbelheten i kriser. Dikten som inledde artikeln är ett exempel på uttryck för ett hopp om att pandemin ska kunna väcka och mobilisera människor till stöd för sociala förändringar. Den exemplifierar hur kriser inte bara är destruktiva krafter utan även en möjliggörande kraft. Dikten och dess spridning visar, likt den sociologiska tanken om kriser som enande, på ett dilemma. Genom exempel från min pågående forskning har jag i artikeln visat hur liknande hopp artikuleras i relation till krisen, med olika idéer om vad som hotar och vad som ska skyddas. Hoppfullhet i relation till pandemin kan vara hopp i form av att vi blir mer solidariska och tar hand om varandra, eller att vi kan gripa in och göra något konkret som gör skillnad, eller att vi upplever att staten ser oss och finns där när vi behöver den, eller att vi kan försvara landet genom att sluta upp bakom våra myndigheter. Hopp om krisen skapar orientering mot en gemensam framtid, men

som samtidigt skapar uteslutningar och återskapar maktordningar. Att kritisera hoppfullhet kan verka cyniskt. Å andra sidan kan det också vara cyniskt att vara hoppfull mitt i en kris. Därför är det också viktigt att undersöka diskursiva kamper om kriser och vilken typ av hoppfullhet som vinner legitimitet.

Att sätta kriser i samband med hopp är både paradoxalt och logiskt. Vid en kris så som pandemin väcks frågor om hur rädslor, desperation, dystopi och atmosfärer av oro kan förstås. Även om de professioner som engageras i att hantera en större kris – såsom exempelvis Folkhälsomyndigheten, Socialstyrelsen, Myndigheten för samhällsskydd och beredskap, samt räddningstjänsten – vill betona en neutral position så är det också självklart att hanteringen av en kris får stora politiska och sociala konsekvenser. Som jag diskuterat i denna artikel är hopp om krisen centrala i diskursiva kamper om vad som står på spel i en kris, vad som ska skyddas och vad följderna av pandemin kommer att bli i framtiden. Hopp är en central del i kriser. Om vi inte hoppas på något så finns det inget som gör oss sårbara och inget som hotas. Då finns det inget som vi inte redan har förlorat. Det betyder också att vad vi hoppas på skapar olika relationer till krisen. Vårt hopp om krisen kan göra oss paranoida, där vi ser krisen som bevis på den kritik vi redan är bekanta med och bara blir bekräftade i det vi redan vet. I sämsta fall blir vi stärkta och bekräftade först när saker går riktigt illa, som att ”vad var det jag sa?”.

Författarpresentation

Mathias Ericson är fil.dr. i sociologi och genusforskare vid Institutionen för kulturvetenskaper, Göteborgs universitet. Hans forskningsintressen rör maskulinitet, professioner och kriser.

Referenser

- Ahmed, Sara (2004). *The cultural politics of emotion*. Edinburgh: Edinburgh University Press.
- Ahmed, Sara (2010). *The promise of happiness*. Durham [NC]: Duke University Press.
- Anderson, Ben & Peter, Adey (2011). Affect and security: Exercising emergency in ‘UK civil contingencies’. *Environment and Planning D: Society and Space*. 29(6), 1092–1109.
- Berlant, Lauren (2011). *Cruel optimism*. Durham: Duke University Press.
- Caduff, Carlo (2020). What went wrong: Corona and the world after the full stop. *Medical Anthropology Quarterly*. 34(4), 467–487.
- Daly, Natasha (2020). Fake animal news abounds on social media as coronavirus upends life. *National Geographic* 20. <https://www.nationalgeographic.com/animals/article/coronavirus-pandemic-fake-animal-viral-social-media-posts> (Läst 20 maj 2021).
- Ericson, Mathias (2018). ”Sweden has been naïve”: Nationalism, protectionism and secularisation in response to the refugee crisis of 2015. *Social Inclusion* 6(4), 95–102.

- Ericson, Mathias (2020). Gendering risk and vulnerability: Tensions and conflicting views in crisis preparedness work in Sweden. *Gender, Work and Organization* 27(6), 1308–1320.
- Hobbins, Jennifer, Danielsson, Erna & Sjöstedt, Angelika (2020). *Genus, risk och kris*. Lund: Studentlitteratur.
- Laclau, Ernesto & Mouffe, Chantal (1985). *Hegemony & socialist strategy*. London: Verso.
- Leck, Ralph (1998). Simmel's Afterlife: Tropic politics and the culture of war. *New German Critique* 75, 109–132.
- Lilley, Sasha, McNally, David, Yuen, Eddie & Davis, James (2012). *Catastrophism: The apocalyptic politics of collapse and rebirth*. Oakland, CA: PM Press
- Malešević, Siniša (2010). How pacifist were the founding fathers? War and violence in classical sociology. *European Journal of Social Theory* 13(2), 193–212.
- Massumi, Brian (2010). Perception attack: Brief on war time. *Theory & Event*, 13(3), elektronisk tidskriftsartikel. Hämtad från <https://muse-jhu-edu.ezproxy.ub.gu.se/issue/21354>
- McCann, Leo & Granter, Edward (2019). Beyond 'blue-collar professionalism': Continuity and change in the professionalization of uniformed emergency services work. *Journal of Professions and Organization* 6(2), 213–232.
- Mirowski, Philip (2013). *Never let a serious crisis go to waste: How neoliberalism survived the financial meltdown*. London: Verso.
- Mouffe, Chantal (2018). *For a left populism*. London: Verso.
- Puar, Jasbir K. (2007). *Terrorist assemblages*. London: Duke UP.
- Putnam, Robert (2006). *Den ensamme bowlaren*. Stockholm: SNS.
- Quiggin, John (2012). *Zombie economics: How dead ideas still walk among us*. Paperback edition. Princeton: Princeton University Press.
- Sedgwick, Eve Kosofsky (2003). *Touching feeling: Affect, pedagogy, performativity*. Durham: Duke University Press.
- Simmel, Georg (1997). *Simmel on culture: Selected writings*. London: Sage.
- Tierney, Kathleen (2014). *The social roots of risk: Producing disasters, promoting resilience*. Stanford, Calif.: Stanford University Press.
- Weber, Max (2013). *From Max Weber: Essays in sociology*. London: Routledge.
- Wibben, Annick (2011). *Feminist security studies: A narrative approach*. London: Routledge.
- Young, Iris Marion (2003). The logic of masculinist protection: Reflections on the current security state. *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 29(1), 1–25.

Citera den här artikeln: Ericson, Mathias. 2021. Vad var det vi sa? Affekt, krisberedskap och hopp om krisen. *Kulturella Perspektiv* 2021, vol. 30. Tema: Pandemins konsekvenser, s. 1-8.

Mottagen: 24 juni 2021 **Accepterad:** 25 oktober 2021 **Publicerad:** 08 december 2021

Copyright: © 2021. Författaren/författarna. Detta är en Open Access-artikel som distribueras enligt Creative Commons, licens CC-BY 4.0, som tillåter obegränsad användning, distribution och reproduktion i samtliga medieformat, förutsatt att ursprunglig(a) författare och källa uppges. Se <http://creativecommons.org/licenses/by/4.0/>.

Kulturella Perspektiv — Svensk etnologisk tidskrift, ISSN 1102-7908, är en expertgranskad Open Access-tidskrift som publiceras av Föreningen Kulturella Perspektiv.

OPEN ACCESS